

TOPLUMDA ANALJEZİK, ANTİBİYOTİK VE TRANKİLİZAN
GRUBU İLAÇLARIN KULLANIMLARININ VE BU
KONUDAKI BİLGİLERİNİN SAPTANMASI

Çiçek FADİLOĞLU* Deniz YILMAZ** Armağan Yürekli***

ÖZET

Bu çalışmada toplum tarafından bilinçsiz kullanılan ilaçlardan olan analjezik, antibiyotik ve trankilizanların bireylerce nasıl kullanıldığı, kendi kendine ilaç kullanma alışkanlığı ve bu ilaçlara III-Idrı bilgi düzeyleri incelenmiştir.

Toplumların gelişmesi ve ilerlemesi büyük ölçüde kendilerini oluşturan bireylerin sağlıklı olma niteliğine bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda koruyucu hizmetlerden çok sağıtımsal hizmetlere öncelik verilmektedir. Bunun onucu olarakta birçok sağlık sorunu ortaya çıkmaktadır (1, 10).

Sağlık hizmetlerinin yükselen maliyetine duyulan endişe sonunda ve sağlık hizmetinin yetersizliği, yüksek teknolojiye dayalı tıp dünyası karşısında insanlar; kendi geleceğini ve kendi sorumluluğuna sahip çıkma güdüsü ile kendi kendine bakım uygular hale gelmişlerdir (11).

ilaç tüketimindeki savurganlık 20. yüzyılın ikinci yarısında tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de artış göstermektedir. Toplumsal örgütlenmenin tam anlamı ile yerleşemediği ülkemizde 1928 yılında

* Ege O. Hemşirelik Y.O. iç Hast. Hemş. öğretim Üyesi (Doç. Dr.)

** Ege Ü. Hemşirelik Y. O. Kadın Hast. ve Doğum Hemşireliği Araş. Gör. (Dr.)

*** Ege Ü. Hemşirelik Y. O. Psikiyatri Hemş. öğretim Üyesi (Yard. Doç. Dr.)

yürürlüğe giren 1262 sayılı yasa ile ilacın heldm reçetesi ile verilmesi bir sorumluluk iken bugün reçetesiz ilaç kullanımı yaygınlaşmıştır (7, 8, 9, 17).

WHO yönettiği son çalışmalara göre ilaçların kötü kullanımı sorununun büyük boyutlara ulaştığını bildirmektedir. Bazı ilaçların "mediko-legal" sınırlar içinde kullanılması ile bile tolerans, rezistans, yan etkiler hatta ilaç bağımlılığına varan kötü sonuçların ortaya çıktığı; günümüzde kesin olarak bilinmektedir, Bu konu sağlık ekibini ve hastayı ilgilendirdiği kadar sağlıklı bireyleri de ilgilendiren bir halk sağlığı sorunudur (12, 17).

Fazla ve savurganca ilaç tüketmenin nedenleri incelendiğinde. ülkenin nüfus artışı, ortalama yaşam süresinin artması, toplumu oluşturan bireylerin sağlıklarını korumaya daha fazla özen göstermeleri sayılabilir. Ancak bu korkunç tüketim sadece bu nedenlere de bağlı değildir. Sosyal güvenlik kapsamı içindeki tüm kamu kurumlarında ilaçların savurganca yazılması, hastaların aşırı ilaç alma isteği, hastaların hekimine yaptıkları baskı ile istediği ilacı yazdırması da nedenler arasında etkili olmaktadır (4, 8). Bu yol ile gereksizce yazılmış birçok ilaç ya atılır ya da saklanarak evlerde küçük eczanelerin oluşmasına yol açar (12). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji Kürsüsünün Ankara'da yaptığı bir çalışmaya göre evlerde kişi başına 4.2 kutu ilaç bulunduğu bildirilmektedir. Diğer bir deyiş ile hemen hemen her evde 20-30 kutu ilacın bulunduğu söylenebilir (17). İstanbul'da yapılan bir araştırmada; 2000 aile incelenmiş ve deneklerin %70'inin her gün en az bir ilaç kullandıkları bildirilmiştir (5).

Elinin altında bu kadar çok ilaç bulunan birey doğal olarakta bu ilaçları kullanır ya da bir başkasına önerir (2).

Böylece hekime danışmadan, kendi bildiğince veya bir başkasının önerisi ile ilaç alma yani self-medikasyon, otomedikasyon olarak anılan tehlikeli durumlara yol açan ilaçların kötü kullanımı adını verdiğimiz alışkanlık ortaya çıkar (17, 18, 19).

Bu konunun dünyada olduğu gibi ülkemizde de önem taşımaya başladığı birkaç ilde yapılan araştırmalarla saptanmıştır. 1988 yılında İstanbul'da yapılan bir araştırma sonucunda reçetesiz ilaç

alımının %55.1 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar eski veriler ile karşılaştırıldığında kendi kendine ilaç ile sağaltım konusunda yeterli önlemlerin alınmadığı ortaya çıkmaktadır.

WHO yaptığı bir araştırmada reçetesiz ilaç kullanımının, reçeteli ilaç kullanımını 1/2 aştığını bildirmiştir (10. 17).

Asya kıtasında yapılan bir çalışma raporuna göre reçete ile verilmesi gereken bir grup ilacın %80 oranında reçetesiz olarak eczane önerisi ile verildiği ancak %20 eczanenin hekim reçetesi olmayan ilacı vermediği saptanmıştır. Üstelik araştırma kapsamına alınan eczanelerde bu önerinin sadece eczacı tarafından değil büyük çoğunlukla kalafalar tarafından yapıldığı da ortaya konmuştur (16).

Ancak gelişmiş ülkelerde toplum örgütlülük düzeyi ve eğitimin çok yüksek olması, bilinçsiz ilaç kullanımını ya da hatalı kullanımı sonuçlarını engellemektedir (4, 8, 14).

ülkemizde tüketilen ilaçlar incelendiğinde: en fazla antibiyotik, vitamin, analjezik ve antipiretiklerin ve de psikotrop ilaçların tüketildiği gözle çarpmıştır (6).

örneğin: antibiyotiklerle yapılan bulaşıcı hastalıklarla savaş ve korunmanın önemi artık sağlık personeli dışındaki kişilerce bile bilinmektedir. Ancak bu denli yararlı etkileri olan bu ilaç grubunun kötü kullanım sonuçları ve oluşturduğu ciddi yan etkiler konusunda toplumun hatta sağlık personelinin bile yeterli bilgisi olmadığı ve konuya gereken ilgi ve dikkati göstermediği vurgulanmaktadır (6, 11)

Bu konuda kesin ve ciddi önlemlerin alınması gereği açıktır.

Toplumumuzda analjezik ve antipiretik grubu ilaçların bilinçsiz kullanımı 1978 yılında Güngör ve arkadaşları tarafından İstanbul'da yapılan bir araştırmaya göre %40'tır ve bu ilaçları uzun süredir devamlı aldıkları saptanmıştır (6). 1981 yılında Hızal ve arkadaşlarının Çanakkale'nin Akçakoyun köyündeki bir çalışmada analjezik kullanımının %75 olduğu bildirilmiştir. 1982 yılında Ankara belediyesi sınırları içindeki sağlık kurumlarında yazılan ve ücreti Emekli Sandığı tarafından ödenen 5031 reçetenin incelenmesinde analjeziklerin ikinci sırayı aldığı görülmüştür (5).

Toplum tarafından sık kullanılan Aspirin'in bile Reye-sendromu ilişkisi düşünüldüğünde bu bilinçsiz kullanımın zararlı etkileri insanı ürkütmektedir (19). WHO çocuk bağışıklama konusunda antipiretiklerin ve analjeziklerin rutin bir şekilde kullanılmamasını önermektedir (20).

İlacın aşırı derecede tüketilmesi ilaca bağlı istenmeyen etkileri de doğal olarak beraberinde getirecektir.

Aşırı tüketilen bir diğer ilaç grubu da psikotrop ilaçlardır. Bu ilaç grubunu; nöroleptikler, antidepresifler, hipnotikler, anksiyolitik, sedatif, stimülanlar oluşturmaktadır. Bu grup ilaçların kötü kullanımı; bireye verdiği zararlı etkilerin yanısıra bağımlılık oluşturması ile de büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda bu ilaçların tüketimi hızla artmıştır. 1985 raporlarına göre dünyada bu ilaçların kullanımı 4 yıl içinde %11.2 oranında arttığı ve birey başına 1.5 kutu ilaç düştüğü bildirilmektedir (15). Hafif ağrılar, aileyi ve mesleki sıkıntılar, bunalım ve gerginlikler endikasyon olmadığı halde bu ilaçlarla sağıtılmaktadır. Bu ilaçların bireyleri her ne kadar kaygı ve ızdıraplarından uzaklaştırdığı düşünülse de İlaçların uygarlık için mahvedici ve öldürücü nitelikleri göz ardı edilmemelidir. Esas meselenin çözümünün insanın kendi aklında olduğu ve iradenin önemi topluma benimsetilmesidir.

Her geçen gün artan ilaç tüketimi ve savurganlığı nedeni ile, tüm hekim, hemşire ve eczacıların bu konuda gerekli duyarlılığı göstermesi doğal bir görevdir (4, 18) ve bu konuda tüketicinin ilaçla ilgili istemlerini değiştirmeyi teşvik ve uyumu arttırmak için topluma sağlık eğitimi vermek gereklidir (3).

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma. toplumumuzdaki bireylerde analjezik, antibiyotik ve tranklizan grubu ilaçların kullanımındaki bilgi eksikliğini ortaya koymak amacıyla planlanmıştır.

Araştırma konusunda hazırlanan anket formu 80 sağlıklı bireye uygulanmış, elde edilen veriler sayı ve yüzde dağılımları ve Ki-kare önemlilik testleri ile analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 1 Deneklerin Sosyo-demografik özelliklerine Göre Dağılımı

Sosyo-Demografik özellikler	Sayı	
Yaş Grubu		
20-30	14	17.50
31-40	30	37.50
41-50	36	45.00
Cins		
Kadın	54	67.50
Erkek	26	32.50
Yaşadığı Yer		
Kentsel	71	88.75
Kırsal	9	11.25
Eğitim Durumu		
Cahil	3	3.75
İlkakul	15	18.75
Orta+Lise	37	46.25
Yüksekokul	25	31.25
Kronik Bir Hastalığı		
Var	19	12.50
Yok	70	87.50
Sürekli ilaç Kullanma Zorunluluğu		
Var	10	12.50
Yok	70	87.50
ilaç Parasını Bir Kurum mu Karşılıyor ?		
Evet	48	60.00
Hayır	32	40.00
Toplam	80	100.00

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamına giren deneklerin %45'inin 41-50 yaş grubunu, %67.50'sini de kadımların oluşturduğu, %88.75'inin kentlerde yaşadığı, %46.25'inin orta+lise mezunu oldukları saptanmıştır.

Deneklerin %70'inin kronik bir hastalığı ve sürekli ilaç kullanma zorunluluğu olmadığı, %60'ının ise ilaç parasını bir kurumun karşıladığı görülmektedir. Bu sonuçlar literatürü desteklemekte ve birçok bireyin sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak ilaç gereksinimini sağladıklarını bize göstermektedir (4, 8).

Tablo 2 Deneklerin Analjezikler Konusundaki Sorulara Verdikleri Yanıtlara Göre Dağılımı

Sorular	Doğru		Yanlış		Bilmiyor	
	S	%	S	%	S	%
1. Analjezik nedir	26	32.50	54	67.50		
2. Ağrı kesici nedir	29	36.25	51	63.75		
3. Etkisi nedir	25	31.25	55	68.75		
4. Hekim önermeden kullanılır mı	41	51.25	39	48.75		
5. Siz kullanıyor musunuz	28	35.00	52	65.00		
6. Zararlı etkisi var mı	32	40.00	48	60.00		
7. Hangi organı etkiler	9	11.25	71	88.75		
8. 5 tane analjezik ismi söyleyiniz	45	56.25	35	43.75		

Tablo 2 incelendiğinde deneklerin doğru yanıtı. % 51.25 oranı ile hekim önermeden kullanılmaz sorusuna verdikleri görülmektedir. Yanlış yanıt ise %88.75 oranı ile hangi organı etkilediği sorusudur. Bu sonuçlarda toplumun ilaçların etkileri konusunda bilgi yetersizliği olduğu daha vurgulanmaktadır.

Tablo 3 : Deneklerin Antibiyotik Konusundaki Sorulara Verdikleri Yanıtlara Göre Dağılımı

Sorular	Doğru		Yanlış		Bilmiyor	
	S	%	S	%	S	%
1. Antibiyotik nedir	27	33.75	53	66.25		
2. Etkisi nedir	23	28.75	57	71.25		
3. Hekim önermeden kullanılır mı	51	63.75	29	36.25		
4. Siz kullanıyor musunuz	61	76.25	6	7.50	13	16.25
5. Zararlı etkisi var mı	41	51.25	39	48.75		
6. Hangi organı etkiler	12	15.00	68	85.00		
7. 5 tane antibiyotik ismi söyleyiniz	45	56.25	35	43.75		

Tablo 3'de görüldüğü gibi, deneklerin antibiyotiklere ilişkin sorulara verdikleri yanıtlardan %76.25 oranı ile doğru yanıtı hekim önermeden kullanılmayacağıdır. %85.00 oranı ile yanlış yanıtlanan soru ise hangi organı etkilediğidir. Bu sonuçlarda literatür ile paralellik göstermektedir (6, 11).

Tablo 4 : Deneklerin Trankilizan Konusundaki Sorulara Verdikleri Yanıtlara Göre Dağılımı

Sorular	Doğru		Yanlış		Bilmiyor	
	S	%	S	%	S	%
1. Trankilizan nedir	31	38.75	48	60.00	1	1.25
2. Etkisi nedir	27	33.75	52	65.00	1	1.25
3. Hekim önermeden kullanılır mı	30	37.50	49	61.25	1	1.25
4. Siz kullanıyor musunuz	53	66.25	3	3.75	24	30.00
5. Zararlı etkisi var mı	41	38.75	49	61.25		
6. Hangi organı etkiler	16	20.00	64	80.00		
7. 5 tane trankilizan ismi söyleyiniz	32	40.00	48	60.00		

Tablo 4'te görüldüğü gibi, trankilizanlar hakkında sorulan sorulara %66.25 oranı ile hekim önermeden denekler bu ilaçları kullanmadıklarını bildirmişlerdir. %80 oranı ile deneklerin trankilizanların hangi organı etkilediğini bilmedikleri saptanmıştır.

Tablo 5 : Deneklerin "Hekim önermeden antibiyotik kullanır mısınız?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlara' Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Evet		Hayır		Bilmiyor		Toplam	
	S	%	S	%	S	%	S	%
Cahil	-		3	4.92	-	-	3	3.75
İlkokul	1	16.67	8	13.11	6	46.16	15	18.75
Orta+Lise	5	83.33	27	44.27	5	38.46	37	46.25
Yüksekokul		-	23	37.70	2	15.38	25	31.25
Toplam	6	100.00	61	100.00	13	100.00	80	100.00

"Hekim önermeden antibiyotik kullanır mısınız?" sorusuna orta ve lise mezunu olan denekler %83.33 oranı ile en fazla evet yanıtı vermişlerdir (Tablo 5). Bu fark istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($X^2= 12.930$, $p<0.05$)

Tablo 6 : Deneklerin "Antibiyotikler hangi organları etkiler?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Biliyor		Bilmiyor		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Cahil	-		3	4.41	3	3.75
İlkokul	2	16.67	13	19.12	15	18.75
Orta+Lise	2	16.67	35	51.47	37	46.25
Yüksekokul	8	66.66	17	25.00	25	31.25
Toplam	12	100.00	68	100.00	80	100.00

Yüksekokul mezunu denekler %66.67 oranıyla "antibiyotikler hangi organları etkiler" sorusunu en fazla doğru olarak yanıtlamışlardır (Tablo 6). Yapılan ileri analizde eğitim grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($x^2 = 8.900$, $p<0.05$).

Deneklere yöneltilen diğer sorularla yaş ve eğitim durumları arasında yapılan ileri analizlerde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

SONUÇ

Bu sonuçlar toplumumuzda sağlık balurnına ilişkin eğitim ve örgütlenme konusunda yeterli bilgilerinin olmadığını yansıtmaktadır. Literatürün ışığında sonuçlar değerlendirildiğinde, eğitimin ilaç kullanılması ile ortaya çıkacak zararlı etkilerin bilinmesi ve hatalı sonuçların engellenmesi olasıdır sayı desteklenmiştir (4, 8, 14).

SUMMARY

The Peoples Attitude and Knowledge Level About The Drugs on Analgesic, Antibiotic and Tranquillizer

In this study the drug groups as analgesic, antibiotic and tranquillizer which, is used wrongly from people, otomedication problem and the peoples knowledge levels about these drugs were examined.

KAYNAKÇA

1. Alma-Ata Bildirgesi, Toplum Hekim, s.39, Aralık 1985.
2. Boyaligiller, A. İgriboz, Y. : "Sosyalizasyonda ilaç", Toplum Hekim, No:20, Ağustos 1979.
3. Çeliker, A. : Gelişmekte Olan Ülkelerde Temel İlaçlar, Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni, Yıl : 8, Sayı : 4, Ekim 1987.
4. Çocuk Sağlığı İçin Tüm Kaynakların Harekete Geçirilmesi, Hacettepe Toplum Bülteni, 8 Nisan 1987, (2).
5. Eroğlu, L. : "İlaç Tüketicisinin Korunması", Toplum Hekim, Haziran 1984, s.34-36.
6. Eroğlu, L.; Erbilgin, K.; Güngör, M.; Tümerdern, Y. : İstanbul'da İlaç, Alkol, Sigara, Meşrubat Tüketim Özellikleri Raporu 1978, İst. Üni. Tıp Fak. Raporu.
7. Eser, E.; Oğuz, M. : "Sosyalizasyon Uygulamalarında Kırsal Kesimdeki İlaç Sorununa Bir Çözüm önerisi". Toplum Hekim s.45-48, 30 Haziran 1985.
8. Kamacık, L. : Yasal Düzenlemeler ve İlaç Kullanımına Etkisi, İzmir. 1983.
9. Kamacık, L.: Tosun, Z.; Boztok, N. : "Sağlık Kampanları Sağlıklı mı?", İzmir Ec, Od. Bülteni, Yıl : 8, Sayı : 3, 8.10-13, 1986.
10. Levin, L. : Self Care In Health Patentionals and Pitfalls, WHO, 2, 1981,
11. Öztekin, Z. : 'Temel Sağlık Hizmetleri ve Türkiye', Toplum Hekim, S:38, Eylül 1985, s.7-12.

12. etek, Z.: 'Temel Sağlık Hizmetleri", Hac. Cini. Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yayınları, No:86/33, Dizi:1, Ankara 1986.
13. Pcoch, H. : Trends in Self Prescribing and Attitudes to Self Medication Proctorier, 227, 1607, 15, 1983.
14. "Sağlık Dünyasında Yeni Boyutlar ve Gelişirirler", Türk Eczacılar Birliği Yayınları, Ankara, 4 Mart 1987.
15. "Sağlık ve 1985'e Toplu Bakış", Toplum I lekirn, 39, Aralık 1985.
16. Tompson, G.: Sterky, G.: "Doktora Danışmadan Eczane Tedavisi ile İlaç Kullanan Hastalar", Literatür, 3, 30, 697-699, 1986.
17. Tuğlular, I.: "Gereksiz İlaç Kullanımı ve Toplum Sağbği", Çağdaş He-kim, Sayı:2, s.21-22, Mart 1987.
18. Tuğlular, I.: "İlaç Gûvenirliliği ve ilaç fzlcmi "Dnig Monitoring veya Farmakovizilans", İzmir Eczacı Odası Bülteni, 8, 7, Mart 1986.
19. Türker, R K.: Kılıçturgay, K. : 'Türkiye'de Hatalı İlaç Kullanımını Aksettiren Retrospektif Bir Araştırma", Ankara Tıp Bülteni, 4:97-108, 1982.
20. WHO "WHO-Çocuk Bağışıklama Programlarında Antipiretiklerin Rutin Kullanımına Karşı Uyarıda Bulunuyor", Hacettepe Toplum He-kimliği Bülteni, 8, 3, 7-8, 1987.